

VIII. Hafta: J. Ellul Teknoloji, Ekonomi ve Devlet İlişkisi

(*Teknoloji Toplumu*, II ve III. Bölüm)

"Birey tek başına, makineler için gerekli olanı kabul edecek derecede rasyonel değildir. İnsan çok çabuk isyan eder. Onu sınırlayacak bir kurum ister; devlet de bu rolü oynamak zorundaydı. Ama devlet, artık geçmişte olduğu gibi ahenksiz, güçsüz ve keyfi devlet olmamalıydı." Ellul'un bu sözüyle anlatılmak isteneni şöyle karakterize edebiliriz: İki teknik karakteristiktir söz ediyordu bize kitabında bunlar: ***Kendini çoğaltma ve monizmdi***. Ancak tekniğin tarihsel gelişimi ve toplumsal örgütlenmedeki anlamını çözümlmek için bunlar tek başına yeterli değildir. Farklı tekniklerin tarihsel ve zorunlu bağlantısını ele almalıyız. Bu analizle, söz konusu iki karakteristiğin anlatımı da tamamlanmış olacaktır.

Daha önce de sıklıkla belirttiğimiz gibi makine tekniği 1750'den sonra kendini gösterir. Hâkim teknik biçimi, önce bilimin ilkelerinin uygulanmasında ortaya çıkar. Bunun en somut örneği, 1733 tarihinde uçan mekiğin, daha fazla miktarda iplik üretimini gerekli kılmasıdır. Fakat uygun bir makine olmadan da bu üretim imkânsızdır. Bu ikileme cevap, James Hargreaves'in iplik eğirme çırığı olur. Fakat bu durumda da iplik, dokumacıların kullanabileceğinin çok üzerinde üretilmeye başlanır. Bu sorunu çözmek için Hargreaves çok beğenilen bir dokuma tezgâhı üretir. Bu olaylar dizisinde, ***makinelerin gelişimine ivme kazandıran etkileşimin*** en basit biçimini görüyoruz. Her bir makine üretim dengesini bozmakta; dengenin yeniden kurulması, işlemin diğer alanlarında bir veya daha fazla sayıda ilave makinenin yapılmasını gerektirmektedir. ***Makine tekniğinin gelişimi ve makineleşmenin yaygınlaşmasının ardındaki temel mantığı gösterir bu açıklama bize.***

Üretim giderek daha da karmaşıklaşmaktadır. Makinelerin aynı girişim içerisinde birleşmesi, 19. yüzyılın göze çarpan bir özelliğidir. Aslında yalıtılmış vaziyette bir makinenin olması imkansızdır. Hazırlayıcı makineler olmasa bile yardımcı makineler olmalıdır. Tekstil sanayiinde çok açık olmayan bu gereksinim (bir dokuma tezgâhı görece kendine yeterlidir), metalürji sanayiinde son derece iyi tanımlanmıştır. Bu alandaki üretim, birbirinden ayrılmaz çok sayıda işlemde oluşur. Bu işlemlerin her biri için de bir veya iki makine gerekir. Bu da, üretim organizasyonunun uygulanmasını gerektiren karmaşık bir teşebbüsü doğurur. Makinelerin organizasyonu ihtiyacı tekstil sanayiinde bile duyulur. Bireysel olarak hiçbir makine çok fazla enerji tüketmediğinden, en fazla hareket eden makineyi en etkili biçimde kullanabilmek için çok sayıda dokuma tezgâhı bir grupta toplanmalıdır. Azami çıktı elde edilecekse, makineler gelişigüzel konuşlandırılmaz. Ne de üretim düzensiz biçimde

gerçekleşebilir. Tüm teknik alanlarda bir plan izlenmelidir. Ve artan üretime oranla giderek hiç esnek olmayan bu plan, bir organizasyon ve işletme tekniğinin ürünüdür.

19.yüzyıl başında organizasyon tekniği hâlâ yarım yamalaklıdır. Fakat manüfaktür malların sayısındaki artışla birlikte yeni ticari yöntemler bulunmak zorundaydı. Sermaye, işgücü, üreticiler ve tüketiciler bulunmak zorundaydı. Üç yeni teknik türü kendini gösterdi: **ticari, endüstriyel ve ulaşım**. Ticari teknikler, 19. yüzyılın başında endüstriyel tekniklerle aynı süratte gelişti. Bu teknikler, daha önceleri ara sıra ve pek de kuvvetli olmaksızın gözükmüş olan tüm eski sistemleri kullandı. Poliçeler, bankalar, takas odaları, çift girişli muhasebe gibi... daha da geliştirildi.

Üretilen malları dağıtma ihtiyacı böylece güçlü bir ticari tekniğin ortaya çıkmasına yol açtı - her ne kadar bu teknik yeterli dağıtım gücünü sağlayacak kapasiteye ulaşamadıysa da. Sermaye birikimi (makinenin ürettiği ve onun gerektirdiği), büyük firmaları, sigortası, kredisi ve sınırlı sorumlulukları olan anonim şirketiyle uluslararası finansal bir organizasyonun kaynağı haline geldi. Muazzam yoğunlaşmanın ortaya çıkardığı ticari trafiğin boyutları düşünülünce **şirketleşme** kaçınılmazdı.

Fakat bu iki sistem, yani **ticaret ve finans, ancak malların ticaret tekniklerinin belirlediği en avantajlı noktaya dağıtabilecek durumdadır ise tam kapasiteyle çalışabilirlerdi/Dağıtım önemli**. Bu da, malların hızlı, düzenli ve kesin nakliyatını gerektiriyordu. Sonuçta, finans ve ticaret teknikleri işleyebilecekse, **ulaşım** sistemleri oluşturulmak durumundaydı. **Böylelikle, makinenin doğrudan bir sonucu olmayan yeni bir teknik, yani ulaşım ortaya çıkmıştır**. Dolayısıyla gittikçe organizasyon, makineden daha çok rol oynamaya başlar.

Sanayi teşebbüslerinden bu teknik patlamanın çıktığı dönemlerde çok sayıda insan topluluğu da makineler etrafında toplanmaya başlıyordu. **Makinenin bakımını sağlamak için çok sayıda insan lazımdı. Makinenin ürünlerini tüketmek için de çok sayıda insana ihtiyaç vardı. İlk büyük değişim, yeterli ulaşım araçları daha elli yıl geç geleceği için, tüketiciyi makinenin ayağına gelmeye zorlamak oldu**. Bu gelişmeyle birlikte, o zamana dek bilinmeyen bir olgu olan büyük **kent olgusu** ortaya çıktı. **Başlangıçta büyük kent, özel hiçbir teknik doğurmadı; insanlar açıkçası burada mutsuzdu/çok güzelli**. Fakat çok geçmeden görüldü ki devasa kent, yeni ve özel bir çevreyi temsil ediyor, özel bir muameleyi de gerektiriyordu. **Şehir planlaması tekniği** kendini gösterdi. Şehir planlaması, başlangıçta,

gecekondularla pek ilgilenmeyen (yüzyıl ortasındaki ütopyacı planlamacıların çabalarına rağmen) hantal bir adaptasyondan ibaretti. Bir süre sonra büyük şehir yaşamı bayağı katlanılmaz hale gelince de eğlence teknikleri geliştirildi. **Eğlence** tesisleriyle donatarak kentsel ıstırapı kabul edilebilir kılmak elzemdi. Bu, örneğin devasa bir sinema sanayinin gelişmesini sağlayan bir ihtiyaçtı.

Bu gelişme aşaması hâlâ makinenin egemenliğindeydi ve Mumford'ın paleoteknik (eski teknik) dönem dediği döneme denk geliyordu. Bu dönemde iktidar (güç) mentalitesinin araçları gelişti. Sosyal açıdan değerli sonuçlar hâsıl etmek için mekanik gelişmelerin tek başına yeterli olmadığı görüldü. Yeniliklerin eski kurumları henüz tamamen devirmediği bir geçiş dönemi olduğu açıktı bunun. İnsan hayatına da, dolaylı olanın dışında henüz temas etmemişlerdi. Bir düzensizlik dönemiydi bu. Bu düzensizliğin en göze çarpan tezahürü de insanın insanı sömürmesiydi. Ancak bu düzensizlik, yorucu bir düzen arayışına yol açtı; bu da ilk önce ekonomik alanda gelişti. Zira bir süredir, mallardaki artan akışın otomatik olarak emileceğine inanmak mümkün olmamıştı. Fakat liberalizmin illüzyonları çok çabuk çöktü. Liberal sistem, makinelerin alabildiğine doğurduğu mal bolluğu önünde yavaş yavaş yıkıldı. **Teknik üretim yöntemlerinin yarattığı sorunlarla baş etmenin ancak teknik dağıtım yöntemleriyle mümkün olacağı kaçınılmazdı.** Bunun başka yolu yoktu. Üretim mekanizması kadar kesin (ki o da mekanik olması sebebiyle henüz mükemmel değildi) bir dağıtım ve tüketim mekanizması gerekliydi. Üretim mekanizmasının değişik parçalarının ayarlanması ve üretilen malların gerek nitelik gerekse nicelik açısından ihtiyaca denk düşmesi elzemdi. **Teşebbüsü organize etmek artık yeterli değildi. Tüm bir üretim tüm ayrıntılarıyla organize edilmeliydi. Ve eğer üretim tümüyle organize edilmişse, tüketime (ki bu arada mekanize hale gelmişti) kendi dünya çapındaki organizasyonu olmaksızın işlemesine imkân tanımak söz konusu olmazdı.** İlk ulusal düzeyde kendini gösteren bu mantıksal etkileşimler çok geçmeden uluslararası düzeyde de görülecekti/ **Üretimle birlikte tüketimi de dünya çapında organize etmek kaçınılmaz oluyor.**

Bu mekanizmanın gelişmesi, kaçınılmaz olarak, **mümkün olan en mükemmel ekonomik tekniği** gerektiriyordu. Bu ekonomik teknik de yeni makinelerin kullanımını sağlayacaktı. Karşılıklı olarak, belli başka araçlar da ekonomik tekniğin gelişmesini kolaylaştıracaktı. Bundan başka, bu tür bir organizasyonda hiçbir şey şansa bırakılamazdı. Bilhassa da **emek arzı bireyin keyfiyetine** bırakılamazdı. Ekonomik organizasyon bir işgücü (emek) tekniğini önceden varsayar. (Bu tekniğin kesin biçimi bizi burada pek az ilgilendiriyor.

Sadece ilkeyle ilgiliyiz). İşgücü sistematize edilmeliydi; bilimsel olmalıydı. **Sonuçta, öncekilere mecburiyetten yeni bir teknik daha eklendi. Fakat aynı zamanda, teknik işgücünün ortaya çıkardığı yorgunluk nedeniyle işçileri tazmin etmek de zorunlu oldu. Bu noktada yine karşımıza ilave kitlesel eğlence, yani büyük kentlerin varlığının zaten teşvik etmiş olduğu bir gereklilik çıkıyor. Bu döngü kaçınılmazdı.**

Tüm bir büyük yapı azar azar inşa edildi ve tüm bu bireysel teknikler de karşılıklı etkileşimle geliştirildi. Ancak çok geçmeden bir başka araca daha ihtiyaç duyuldu. **Çok sayıdaki bu teknikleri kim koordine edecekti? Yeni ekonomik teknik için gerekli mekanizmayı kim kuracaktı?** Makinelerin bakımını yapmada gerekli bağlayıcı kararları kim alacaktı? Birey tek başına, makineler için gerekli olanı kabul edecek derecede rasyonel değildir. İnsan çok çabuk isyan eder. Onu sınırlayacak bir kurum ister; devlet de bu rolü oynamak zorundaydı. Ama devlet, artık geçmişte olduğu gibi ahenksiz, güçsüz ve keyfi devlet olmamalıydı. **Ekonomik rejimin işleyişine eşdeğer ve her şeyin kontrolünde etkili bir devlet olmalıydı ki rastgele gelişmiş olan makineler "ahenkli" olabilsinlerdi.** Bu amaçla devletin kendisi de ahenkli olmalıydı. İşte bu şekilde **devletin teknikleri -askeri, polisiye, idari ve siyasi- boy** gösterdi. Onlar olmaksızın geri kalan her şey azami gelişmeyi sağlamaktan aciz beyhude umuttan başka bir şey olmazdı. Birbirine karışarak bir diğerini gerekli kıldılar ve hepsi de ekonomi tarafından gerektiriliyordu.

Bu türden dışsal eylemlerin yetersiz olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Bireyin büyük bir çaba göstermesi gerekiyordu. Sadece sınırlandırılmakla kalmayıp aynı zamanda gerçekten ikna edilmediği müddetçe de bu çabayı gösteremezdi. Bedenini ve beynini teslim ettiği gibi, yüreğini ve iradesini de teslim ettirmek gerekiyordu. Böylece, diğer tekniklere takviye olarak propaganda, eğitim ve zihinsel (*psychic*) manipülasyon teknikleri devreye girdi. Bunlar olmaksızın insanın, kendi organizasyonuna ve makinelerine bir eş olabilmesi pek de mümkün değildi. Yine teknik de kendi işleyişinden tamamen emin olamazdı. **Maddi tekniklerin daha da kesin hale gelmeleri oranında entelektüel ve zihinsel teknikler daha gerekli oldu.** Bunlar aracılığıyla insanoğlu, diğer tekniklerin azami kullanımı için gerekli inanç ve gücü elde etti. Yapı böylece tamamlanmıştı. Sistemin tümünü modifiye etmeksizin bir parçasını kesmek veya modifiye etmek imkânsız. Sistem kaprislerle ya da kişisel ihtirasla kurulmadı. Sistemin faktörleri karşılıklı olarak doğuruldu.